

Kortanalys

Alkohol- och drogpåverkan vid
misshandel, hot, personrån och
sexualbrott

URN:NBN:SE:BRA-590
© Brottsförebyggande rådet 2015

Författare: Johanna Olseryd
Omslagsillustration: Susanne Engman
Produktion: Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna kortanalys kan laddas ner från Brås webbplats www.bra.se

Alkohol- och drogpåverkan vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott

I denna kortanalys undersöks hur vanligt det är att de inblandade vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott uppges vara påverkade av alkohol (utsatta personer) eller alkohol och droger (gärningspersoner). Resultaten visar på en fortsatt stark koppling mellan berusning och olika typer av våldsbrott och belyser därmed vikten av att ta med alkohol som en faktor när man arbetar brottspreventivt.

Kunskap om berusning vid brott är av stort värde eftersom många brott begås under påverkan av alkohol. Det är viktigt att kunna identifiera vid vilka typer av brott som kopplingen till alkohol är svag eller stark, eftersom det kan ha betydelse för vilka förebyggande åtgärder som kan vidtas för att minska antalet brott.

Det finns mycket tidigare forskning som kartlägger sambandet mellan alkohol och våld. Kunskapen om i vilken utsträckning de inblandade parterna är alkohol- eller drogpåverkade vid olika typer av brott är dock mer begränsad. Uppgifter om påverkan finns inte med i den officiella statistiken. Sådana uppgifter finns dock i Brås Nationella trygghetsundersökningen (NTU). I NTU ställs frågor till dem som uppger att de utsatts för brott, om de själva var påverkade av alkohol vid brottet och om de upplevde att gärningspersonen var påverkad av alkohol eller droger. Anledningen till att inga frågor ställs om de utsattas eventuella drogpåverkan är att tillförlitligheten i svaren skulle bli osäker. Frågor om eget deltagande i brott (allt bruk av narkotika är kriminaliserat) är känsliga att ställa och kan leda till missvisande svar. Det är viktigt att komma ihåg att redovisningen bygger på de brottsutsattas uppgifter om

gärningspersonens och deras egen berusning. Samtliga resultat som presenteras bygger med andra ord på de utsattas uppfattning av huruvida någon varit påverkad eller inte.

Syfte

Syftet med denna kortanalys är att med hjälp av NTU undersöka i hur stor grad gärningspersonerna och de utsatta vid vissa brottstyper är påverkade av alkohol och droger (gärningspersonerna) eller alkohol (de utsatta). De brottstyper där det är möjligt att göra en beskrivning är misshandel, hot, personrån och sexualbrott, eftersom dessa brottstyper i regel medför någon form av interaktion mellan de inblandade. Den utsatta personen kan därmed ha möjlighet att bedöma om gärningspersonen varit påverkad.

Frågeställningarna är:

- Hur stor andel av de inblandade vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott är påverkade i brottsituationen?
- Varierar andelen påverkade med de inblandades kön och ålder?
- Varierar andelen påverkade om andra omständigheter vid brottet beaktas?
- Vid vilka brott är kopplingen till alkohol särskilt svag eller stark?

Felkällor och begränsningar

Det finns vissa felkällor som kan påverka resultaten på olika sätt. Den utsatta personen kan lämna felaktiga uppgifter, både avsiktligt och oavsiktligt, om både sin egen och gärnings-

personens eventuella påverkan. Det kan bero på att det kan uppfattas som att skulden för händelsen förskjuts på den som utsatts om denne själv varit påverkad vid brottet. Personer som tillfrågas om hur mycket de druckit tenderar också att underskatta mängden. Detta medför troligen att andelen påverkade underskattas i resultaten.

NTU fångar inte upp alla brott som begås. Det finns ett mörkertal, både i rapporteringen av händelser hos de svarande och genom att alla inte kan nås eller väljer att vara med i undersökningen. Därmed är det troligt att brott som sker mellan marginaliserade och missbrukare är underrepresenterade. Eftersom det är vanligare med alkohol och droger bland dessa grupper kan andelen brott som begås under påverkan underskattas ytterligare. Trots ovannämnda felkällor ger dock NTU ett unikt tillfälle att studera påverkan vid olika typer av brott utifrån ett omfattande datamaterial.

Berusning vanligast vid misshandel

Tabell 1 visar andelen händelser där gärningspersonerna uppges ha varit påverkade av alkohol eller annan drog, för var och en av de fyra brottstyper som studeras. Resultaten visar att andelen berusade gärningspersoner är högst vid misshandel (62 procent) och lägst vid hot och rån (båda 52 procent). Vid sexualbrott är 55 procent av gärningspersonerna påverkade.

Män som gärningspersoner är påverkade vid långt över hälften av brotten

Det finns vissa skillnader mellan män och kvinnor som gärningspersoner. Männen är påverkade vid över hälften av brotten, oavsett brottstyp. När gärningspersonerna är kvinnor är de påverkade i strax under hälften av fallen vid misshandel, hot och rån, och strax över hälften av fallen vid sexualbrott. Störst skillnad i andel är det vid misshandel, då 72 procent av männen och 45 procent av kvinnorna är påverkade.

Utsatta män oftare onyktra än utsatta kvinnor vid misshandel, hot och rån

Liksom för gärningspersonerna är andelen påverkade utsatta högst vid misshandel (39 procent) och lägst vid rån (28 procent). Även här finns skillnader mellan könen. Vid misshandel, hot och rån är utsatta män påverkade i högre utsträckning än utsatta kvinnor. Vid sexualbrott är dock så inte fallet. Då är andelen utsatta kvinnor som uppger att de varit påverkade vid händelsen större (32 procent av kvinnorna och 27 procent av männen).

De utsatta är nyktra vid en större andel av händelserna än vad gärningspersonerna är. Dock bör man komma ihåg att andelen påverkade utsatta troligtvis underskattas i undersökningen. Skillnaderna är dock så pass stora mellan offer och gärningspersoner att de troligen speglar en faktisk skillnad, om än mindre markant än vad resultaten visar.

Tabell 1. Andel händelser där gärningspersonen respektive den utsatta personen varit påverkad eller inte, uppdelat på gärningspersonens respektive den utsatta personens kön. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

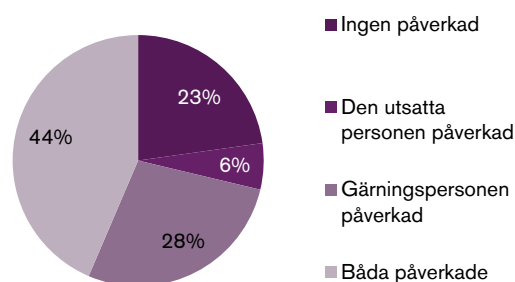
		Brottstyp:	Misshandel	Hot	Rån	Sexualbrott
Gärningspersonen	Påverkad	Man	72	61	56	59
		Kvinna	45	45	45	55
		Totalt	62	52	52	55
	Inte påverkad	Man	28	39	44	41
		Kvinna	55	55	55	45
		Totalt	38	48	48	45
Den utsatta personen	Påverkad	Man	49	22	35	27
		Kvinna	22	7	14	32
		Totalt	39	14	28	31
	Inte påverkad	Man	51	78	65	73
		Kvinna	78	93	86	68
		Totalt	61	86	72	69

Stor samvariation mellan gärningspersonens och den utsatta personens påverkan

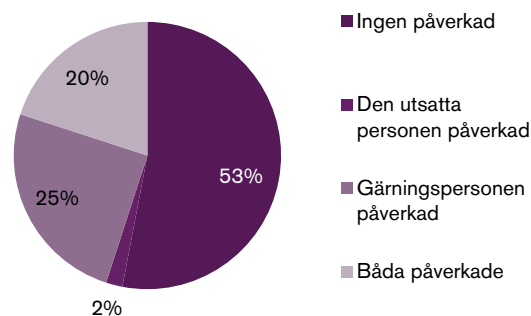
Misshandel är den brottstyp där det är vanligast att båda inblandade parter är påverkade. Resultaten i NTU visar att de inblandade uppges ha varit påverkade vid 35 procent av alla händelser av misshandel, medan båda var opåverkade i 33 procent av händelserna (se tabell 2, i bilagan). Resultatet beror till stor del på att det är en hög andel händelser som sker mellan påverkade män. När misshandel begås av män är båda inblandade påverkade i mer än dubbelt så stor andel av fallen som när misshandel begås av kvinnor (44 mot 20 procent, se figur 1). Förhållandena är de omvända när man studerar andelen fall som sker mellan nyktra personer. Misshandel som begås av en man där båda inblandade är nyktra utgör 23 procent av brotten, medan motsvarande andel när gärningspersonen är en kvinna är 53 procent.

Figur 1. Andel misshandelshändelser där den utsatta personen och/eller gärningspersonen varit påverkad av alkohol eller annan drog, uppdelat på gärningspersonens kön. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

När gärningspersonen är en man

När gärningspersonen är en kvinna

Vid hot, rån och sexualbrott är den vanligaste konstellationen att båda inblandade är nyktra. För samtliga brottstyper är det dock vanligare även här att båda de inblandade är nyktra när gär-

ningspersonen är en kvinna än när gärningspersonen är en man.

Majoriteten av alla påverkade gärningspersoner är män

Ett annat sätt att titta på materialet är att enbart beskriva grupperna av påverkade gärningspersoner och utsatta. Kopplingen mellan kön och alkoholpåverkan är då också tydlig. Ungefär nio av tio gärningspersoner är visserligen män, oavsett om de är påverkade eller inte, men de utgör en ännu större andel om man bara ser till de brott där gärningspersonen varit påverkad (se tabell 3 i bilagan). Mönstret är detsamma när de som utsätts är påverkade. Gärningspersonerna är i större utsträckning män när de som utsatts för brott varit onyktra. Samma mönster framträder om man ser till de utsatta. De är oftare män i de fall där båda parter varit onyktra. Sexualbrott utgör dock ett undantag. Där påverkas inte fördelningen mellan könen nämnvärt om någon av de inblandade varit onykter; nio av tio gärningspersoner är män och mellan åtta och nio av tio utsatta är kvinnor, oavsett påverkan.

Påverkade gärningspersoner är äldre än gärningspersoner i genomsnitt

Med hjälp av NTU kan man studera åldern på de inblandade. Studeras samtliga fall av misshandel och rån är det vanligast att både gärningspersonen och offret är yngre än 25 år. Vid sexualbrott och hot är det vanligare att gärningspersonen är något äldre, i åldersspannet 25–44, medan de utsatta fortfarande är under 25 år (se tabell 4 i bilagan).

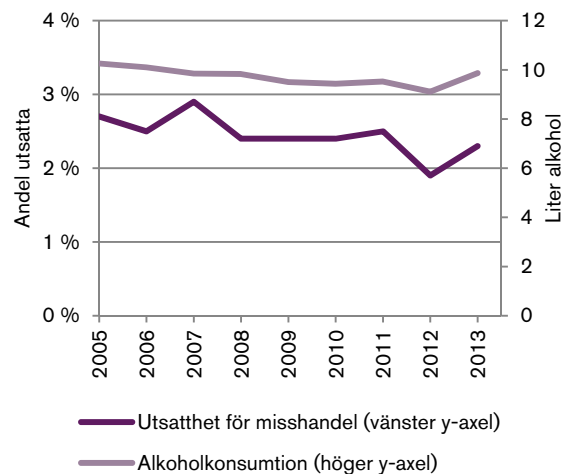
Tittar man endast på de händelser där någon eller båda inblandade uppges ha varit påverkade, finns vissa skillnader jämfört med när samtliga fall studeras. När någon uppges ha varit påverkad är

en större andel av gärningspersonerna i åldersspannet 25–44 vid samtliga brottstyper. De utsatta är dock i ännu större grad under 25 år. Gärningspersonerna är alltså i genomsnitt äldre, medan de utsatta är yngre vid brott där någon eller båda inblandade är alkoholpåverkad.

Misshandel är den brottstyp som har starkast samvariation med alkohol

Det finns sedan länge en dokumenterad samvariation mellan alkoholkonsumtionen i Sverige och våldsbrottsfrekvensen (mord/ dråp och misshandel) (von Hofer 2011, Lenke 1990). Sammanförs uppgifter om utsatthet för misshandel enligt NTU med alkoholkonsumtion i befolkningen syns att båda följer samma trend, det vill säga att det skett en nedgång under hela den period som NTU genomförts (2005–2013, se figur 2).

Figur 2. Andelen utsatta för misshandel i befolkningen samt alkoholkonsumtion i liter per person (i åldern 15 år eller mer), åren 2005–2013. Källa: Brå 2015 och CAN 2013.

Resultaten i analysen har också visat att andelen påverkade gärningspersoner är som störst vid misshandel, då fler än sex av tio brott begås av en påverkad gärningsperson och båda inblandade är påverkade av alkohol och/eller droger vid 35 procent av brotten. Med anled-

ning av ovanstående är det motiverat att titta närmare på relationen mellan berusning och fysiskt våld med hjälp av ytterligare variabler i NTU som beskriver relationen mellan de inblandade samt plats och tid för när misshandel sker.

Typfallet är en misshandel som sker på allmän plats, nattetid mellan obekanta

Misshandel sker oftare på allmän plats och i mindre utsträckning på en arbetsplats/skola när någon av de inblandade uppges ha varit påverkad av alkohol och/eller droger jämfört med genomsnittet vid samtliga fall av misshandel (se tabell 5 i bilagan). Det är också vanligare att misshandel sker nattetid (mellan klockan 23 och 06) när någon av de inblandade är påverkad, medan det är mindre vanligt att brottet sker på dagen (mellan 06 och 18). När det gäller relationen mellan de inblandade är det vanligare att misshandel sker mellan obekanta, och mindre vanligt att det sker mellan närstående eller bekanta, när alkohol är inblandat. Det kan tilläggas att mönstren är i stort desamma även för de andra studerade brottstyperna, även om dessa av utrymmesskäl inte redovisas här.

Sammantaget kan man konstatera att en betydande andel av alla misshandelsbrott begås i miljöer där man i ökad utsträckning konsumerar alkohol och har möjlighet att träffa personer man inte känner, nattetid. De visar också att en stor andel av all misshandel som begås i dessa miljöer sker mellan påverkade personer. Detta har ett stort förklaringsvärde för skillnaderna som finns mellan män och kvinnor. För kvinnor, som oftare utsätts för misshandel inom ramen för arbetet och i en nära relation, är kopplingen till alkohol svagare.

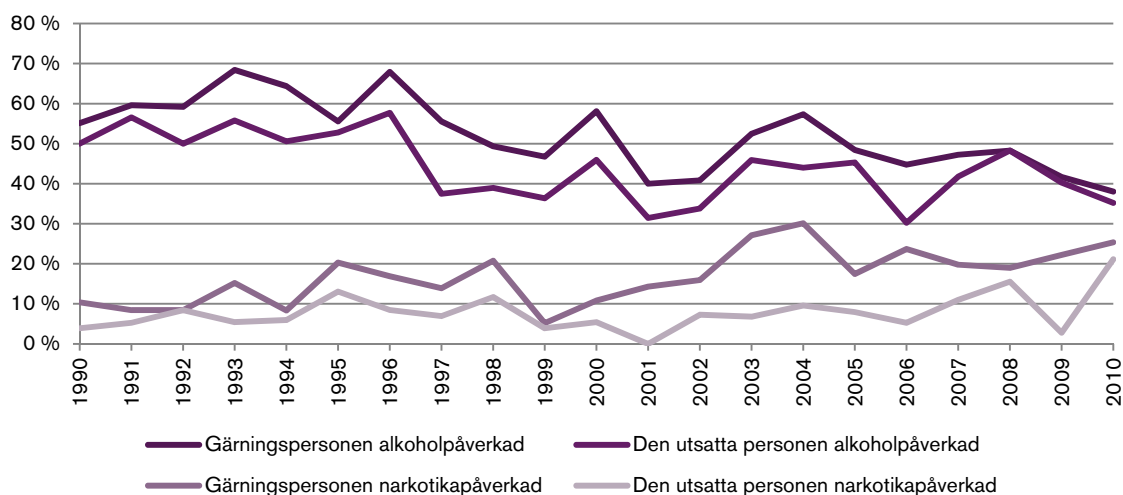
Alkohol- och narkotikapåverkan vanligt vid dödligt våld

Den mest allvarliga typen av våld är den som resulterar i att en person avlider. Som nämnts finns en samvariation mellan antalet fall av dödligt våld och alkoholkonsumtion. Därför är det intressant att studera hur ofta de inblandade är påverkade av alkohol och droger vid sådana händelser. För dödligt våld finns mer exakta uppgifter om både gärningspersonens och den utsattas påverkan av både alkohol och droger tack vare Brås särskilda sammanställning av samtliga fall av dödligt våld som begåtts under de senaste två decennierna (se till exempel Brå 2012).

Sammanställningen visar (liksom vid misshandel i figur 2) att antalet fall av dödligt våld minskat över tid. Dessutom har andelen fall där de inblandade är alkoholpåverkade minskat över tid. Andelen fall där någon varit drogpåverkad ökar dock (figur 3).

Huruvida utvecklingen i andelen fall av alkohol- och narkotikapåverkan vid dödligt våld kan ge en fingervisning om utvecklingen även för andra brottstyper är oklart. För att besvara den frågan krävs fördjupade studier. Som nämnts i inledningen går det inte att göra någon uppdelning i de fall gärningspersonen bedömts vara alkohol- respektive narkotikapåverkad för de brott som studerats med hjälp av NTU. Det går därför inte med hjälp av tillgängliga källor att veta hur fördelningen eller utvecklingen ser ut för dessa två för sig för de fyra brottstyper som studeras.

Figur 3. Andelen fall av dödligt våld där gärningspersonen och den utsatta personen varit påverkade av alkohol eller droger, åren 1990–2010. Källa: Brå 2012.

Avslutande sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det finns en fortsatt stark koppling mellan brott och alkoholpåverkan, både för den som utsätter någon för brott och för den som utsätts. Särskilt stark är den vid misshandel. Resultaten visar också att det är stora skillnader i förekomsten av alkoholpåverkan mellan män och kvinnor, både som utsatta och som förövare. Brott som begås av och mot män har en starkare koppling till berusning än när kvinnor är inblandade. Förekomsten av berusning har också bäring på de inblandades ålder; när alkohol är inblandat är gärningspersonerna oftare något äldre, och de utsatta något yngre.

Studien bekräftar också tidigare forskning som visar att en stor andel av alla misshandelsbrott begås på vissa platser och under de tider när berusningsdrinkande sker, det

vill säga mellan obekanta på natten och på platser dit allmänheten har tillträde (Brå 2009).

Resultaten visar på vikten av att förstå vilken betydelse alkohol kan ha i sammanhang då brott begås, och att det bör beaktas när man föreslår förebyggande åtgärder vid bland annat situationell brottsprevention. Kopplingen mellan alkohol och våld har också nyligen uppmärksammat av bland annat Systembolaget (2014). Där betonas vikten av att alkohol konsumeras och serveras på ett ansvarsfullt sätt. En annan viktig aspekt är polisens samverkan med kommuner, krögare och ordningsvakter för att förebygga våldsbrott på allmän plats (Brå 2014). I ljuset av den beskrivning som getts i kortanalysen är det en positiv trend att allt färre unga uppger att de druckit sig berusade, och att andelen unga som uppger att de någonsin druckit minskar över tid (CAN 2014, Brå 2010).

Referenser

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Misshandel mellan obekanta. Kan fler brott klaras upp?* Rapport 2009:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Brott bland unga i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008.* Rapport 2010:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011.* Rapport 2012:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Brottsförebyggande polisarbete i "hot spots". Resultat och erfarenheter från två projekt mot personrån och misshandel.* Rapport 2014:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Nationella trygghetsundersökningen 2014. Om utsatthet, otrygghet och förtroende.* Rapport 2015:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2014). *Skolelevers drogvanor 2014.* CAN Rapport 146. Englund, A. (red.). Stockholm: CAN.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2013). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2013.* CAN rapport 142. Leifman, H. och Trolldal, B. Stockholm: CAN.
- von Hofer, H. (2011). *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer.* Fjärde reviderade upplagan. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lenke L (1990). *Alcohol and criminal violence. Time series analyses in a comparative perspective.* Stockholm: Almqvist and Wiksell International.
- Systembolaget (2014). *Alkohol och våld.* Kunskapsöversikt 2014:2.

Bilaga

Tabell 2. Andel händelser av misshandel, hot, rån och sexualbrott där den utsatta personen och/eller gärningspersonen varit påverkad eller inte, totalt respektive uppdelat på kön. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

	Gärningspersonen	Gärningspersonen en man		Gärningspersonen en kvinna		Samtliga gärningspersoner	
		Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
	Gärningspersonen påverkad:						
	Den utsatta personen påverkad:						
Misshandel	Ja	44	6	20	2	35	4
	Nej	28	23	25	53	27	33
	Totalt	72	29	45	55	62	37
Hot	Ja	22	2	7	1	14	1
	Nej	38	38	38	54	38	47
	Totalt	60	40	45	55	52	48
Rån	Ja	24	11	9	5	20	9
	Nej	31	34	36	51	32	39
	Totalt	55	45	45	56	52	48
Sexualbrott	Ja	27	4	29	3	28	3
	Nej	33	37	26	43	27	42
	Totalt	60	41	55	46	55	45

Tabell 3. Andelen män eller kvinnor bland gärningspersoner och utsatta, beroende på om hen uppges ha varit påverkad eller oavsett påverkan. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

Gärningspersonens kön:	När gärningspersonen varit påverkad				När den utsatta personen varit påverkad				Samtliga fall			
	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott
Man	91	93	97	93	93	97	98	92	87	88	95	92
Kvinna	9	7	3	7	7	3	2	8	13	12	5	8

Den utsatta personens kön:	När gärningspersonen varit påverkad				När den utsatta personen varit påverkad				Samtliga fall			
	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott	Miss-handel	Hot	Rån	Sexualbrott
Man	74	52	72	15	80	71	83	13	64	46	63	17
Kvinna	26	48	28	85	20	29	17	87	36	54	37	83

Tabell 4. Andelen gärningspersoner och utsatta, i olika åldrar, beroende på om personen uppges ha varit påverkad, jämfört med vid samtliga fall. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

	Ålder	Gärningspersoner				Utsatta personer			
		-24	25-44	45-64	65-	-23	25-45	45-65	65-
Vid påverkan hos någon av de inblandade	Misshandel	52	40	8	1	64	30	5	0
	Hot	33	47	18	1	52	36	11	1
	Rån	49	46	4	0	61	27	12	0
	Sexualbrott	24	55	20	1	54	37	9	1
Oavsett påverkan hos de inblandade	Misshandel	53	35	9	3	47	35	17	2
	Hot	33	44	20	3	28	40	26	5
	Rån	59	36	5	0	39	30	22	10
	Sexualbrott	26	48	23	3	41	40	16	3

Tabell 5. Andelen misshandelsbrott som sker på olika platser och tider samt relationen mellan de inblandade, beroende på om den utsatta personen eller gärningspersonen varit påverkad. Genomsnitt åren 2005–2013. Källa: NTU.

		När den utsatta personen varit påverkad	När gärningspersonen varit påverkad	Samtliga fall
Plats för brottet	Allmän plats	79	65	54
	I en bostad	11	15	16
	Arbetsplats/skola	1	11	23
	Annan plats	10	9	8
Tidpunkt för brottet	Dag (kl. 06–18)	11	3	27
	Kväll (kl. 18–23)	33	28	32
	Natt (kl. 23–06)	56	70	41
Relation till gärningspersonen	Närstående	7	10	13
	Bekant	23	25	32
	Helt okänd	70	65	55